

Dorđe MILOVIĆ

TRAGOVI ZDRAVSTVENE KULTURE U PROPISIMA POLJIČKOG
STATUTA IZ PRVE POLOVINE XV STOLJEĆA*

Poljica su se prostirala u zaleđu na potezu između Omiša i Splita. Bila je to stara hrvatska župa s određenom autonomijom pod vrhovnom vlašću raznih država, koja se vremenom mijenjala (hrvatsko-ugarska, mletačka, turska). Francuzi su 1807. god. tu autonomiju Poljica ukinuli.

U vrijeme važenja Poljičkog statuta Poljica su sačinjavala Savez slobodnih poljičkih općina (sastavljen od 12 „katuna” ili sela, pri čemu su i sela imala svoje autonomne organe vlasti: katunarski zbor i kneza-katunara). Poljica su imala svoje zajedničke organe: Narodnu skupštinu, Općeni kupni zbor, svoju vladu pod nazivom Poljički stol ili banka i velikog poljičkog kneza. Naravno, tu je bio i „kančelir”, kao administrativni funkcioner koji vodi zapisnike, formulira zaključke i sl.¹

Izuzetno značajan pravni spomenik ovog područja jeste Poljički statut iz 1440. god. Treba pritom imati na umu činjenicu da je ovaj tekst sačinjen iz nekog još starijeg statuta². Ovaj Statut je kasnije bio u nekoliko navrata noveliran (u periodu od 1605. god. pa do 1725. god.).

Tekst Poljičkog statuta više puta je publiciran. Prvi ga je objavio M. Mesić 1859. god. (Arkiv za povjesnicu jugoslavensku, V, Zagreb, 1859), a potom držeći se njega objavljuje ga i K. Jireček (Svodu zákonů slovanských). Slijedi tekst V. Jagića (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, I, IV: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb, 1890). God. 1908. tekst Statuta objavljuje M. Tentor (Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XX, Sarajevo, 1908), a 1940. god. objavljuje ga S. Kaštelan (na kraju rada: Povjesni ulomci iz bivše slobodne Općine — Republike Poljica, Split, 1940). T. Matić objavljuje tekst Statuta na njemačkom jeziku (Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegowina, XII, 1912). Na ruskom jeziku prikazuje ga B. D. Grekov 1951. god. (Polica . . . , Akademija nauka SSSR, Moskva, 1951), ali ne u formi integralnog teksta, nego više u formi prepričavanja odredaba (onoliko koliko je to služilo piscu za zaključke u radu: Opit izučeniya obščestvennyh otnošenii v Police XV—XVII vv). Najzad, tekst ovog Statuta (i to na starom jeziku originala i u prijevodu na današnji jezik) dao je 1968. god. Z. Junković (Poljički zbornik, I, Zagreb, 1968, 32—103). Mi ćemo se u ovom radu služiti Junkovićevim tekstom kojega držimo prikladnim (posebno zbog toga što sadrži i prijevod starog teksta na današnji jezik).

Poljički statut iz prve polovice XV stoljeća sadrži samo nekoliko odredaba koje bi se odnosile na zdravstvenu kulturu. To nije nimalo čudno

* Rad je saopšten na 29. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Beogradu 7—8. XII 1979. god.

jer treba imati na umu činjenicu da su Poljica bila seoska općina (sastavljena od 12 sela) pa nije bilo ni za očekivati da bi u XV stoljeću sela donosila posebne propise o kakvim higijensko-sanitarnim mjerama ili sl. Ono malo propisa koje možemo uvrstiti u kategoriju propisa koji se odnose na zdravstvenu kulturu govore o pregledavanju rana i izvršenih osakaćenja i procjenjivanju istih, o odsijecanju ruke kao kazni za neki izvršeni delikt, te o zabrani prodavanja na trgu crkotine, mesa nezdravoga ili „na neki način sumnjivoga”. Stoga ćemo se na ovim propisima posebno zadržati.

1. Pregledavanje rana i osakaćenja, te procjenjivanje istih

Propis koji ovo pitanje tretira kaže:

„Gdi bi pomanjkao prst, palac nosi po ruke, ča je libar 60, a ostali četiri drugu po ruke, ča je libar 60. I tolikoje se ima ciniti veće jedan od drugoga koliko je ki od koga vridniji. I pake se ima prociniti, ako bi sasvim ne manjkao koji godi ud: totu ima biti razgled. A toj se razumi oda svakoga uda”³.

Kao što jasno iz propisa proistječe radi se o pregledanju i „o procjenjivanju” teških tjelesnih povreda, tj. o jednoj vrsti vještačenja kod određenih osakaćenja i to u slučajevima kada nije odsiječen odnosno uništen čitav ud nego samo jedan njegov dio. Detaljnije o postupku ovog vještačenja se ništa ne govori.

O ocjenjivanju rana, njihove vrste, stupnja tjelesnog oštećenja i posljedica istih rana detaljnije govori još jedan propis Poljičkog statuta. Radi se zapravo o odredbama čl. 40 koje glase:

„40. Na konac i na svrhu kakova bi godir bila rana, jedna ali jih veće, i u kom godir mistu, toj Poljica uzakoniše ovako: ne budući niki ine načimbe ali takmine meju onima ki su u tom, tada oni ki budu ranam cincin⁴ imaju viditi i razgledati i pomislivši prociniti, nič po zakonu i običaju, a nič po domisli i kušenciji⁵: zač se ne mogu prem sve svake stvari na puni sasvim uzakoniti, izmiriti i ugonitati, ni se mogu prem sve riči u štatut postaviti, da ima se prozriti i prociniti, ka je rana od koje žešća ali ljuća ali od smrti sumnjen’ja, ali od koje se prime veće bolesti i teškoće i traćen’ja volja likarie ali škode; ali pake gdi se zgodi da se vide kosti ali pluća ali moždani ali ine koje stvari od života: toj se sve ima sagnuti i primiriti, jere se ne mogu sve stvari izimenovati, kako je zgora rečeno”⁶.

Ovaj propis je dovoljno detaljan da se može jasno sagledati intencija zakonodavčeva. Vještačenje se vršilo očigledno pregledom rana i osakaćenih udova i ocjenjivanjem (u svakom konkretnom slučaju) o kakvoj se vrsti rane radi (koja je lakša, koja teža, a koja po život opasna, odnosno od koje od njih mogu nastati teže posljedice: trajnija oštećenja, bolesti i troškovi glede lijekova i nastalih šteta⁷). Vještačenje i ocjena rana i osakaćenja vršilo se po slobodnoj ocjeni „procjenitelja”. Na to jasno ukazuje sam propis (da se rane moraju vidijeti i pregledati „i promislivši procijeniti” jer svi detalji ne mogu se propisima regulirati). Niti iz prvog niti iz drugog propisa ne možemo ništa određenije zaključiti u odnosu na pitanje da li su ova vještačenja i procjene rana vršili iole stručni vještaci (ranar-

nici, vidari ili sl.) ili je to mogla vršiti bilo koja osoba bez obzira na stručnost ili odsustvo svake stručnosti. Ma da nemamo jačeg oslonca za siguran i decidiran zaključak, ipak nam se ovo drugo čini vjerovatnijim. Smatramo, naime, kad bi se radilo o bilo kakvom stručnom licu da bi to u statutu bilo napomenuto. Barem bi, smatramo, bilo naglašeno da se vještačenje i procjena vrši u skladu sa stručnim znanjem procjenitelja, a ne samo „po domišljaju i po savjesti”, kako to statut kaže.

2. Odsijecanje ruke kao kazna za krivično djelo

a) Dizanje ruke kmetića na svoga gospodara

Propis o ovom deliktu kaže: „Ako bi tko kmetović na svoga gospodina ruku postavio, dužan je desnom rukom”⁸.

Učin se sastoji u udaranju gospodara od strane kmetića (za postojanje djela dovoljan je i samo jedan udarac, pa i najblaži). Ne traži se nastupanje ozljede ili bilo kakve druge posljedice osim one koja se odnosi na postradali ugled gospodara i koja automatski nastupa u momentu radnje izvršenja. Ovdje se očigledno radi o realnoj uvredi koju kmetić nanosi gospodaru udarivši ga rukom. Kazna se sastoji u odsijecanju desne ruke izvršioca delikta u pitanju.

b) Laćanje oružja na zboru, sajmu ili u vrijeme kneževa obilaska

Propis za ovaj delikt određuje: „Tko bi pojao oružja na boj u zboru ali na sajmu, ali o knezu, da je osujen u ruku”⁹.

Radnja izvršenja kod ovog delikta sastoji je u običnom laćanju za oružje, ali pod uvjetom da je to učinjeno „radi boja” (dakle: s očitom namjerom da se oružje i upotrebi) i to na zboru ili na sajmu ili pak u vrijeme kneževa obilaska. Posljedica se sastoji u latentnoj opasnosti koju to i takvo laćanje za oružje (u posebno navedenim okolnostima) sobom nosi za javni red i sigurnost građana. Stoga se podrazumijeva da posljedica nastupa od samog momenta laćanja oružja. Kazna je tjelesna i sastoji se u odsijecanju ruke izvršiocu ovog delikta. Ne kaže se o kojoj ruci se radi, ali možemo biti skoro sasvim sigurni da se radi o desnoj ruci (ruka koja se latila oružja — taj princip, uostalom, imamo već istaknut i kod prethodnog delikta).

c) Tajno i protivpravno narušavanje granica među imanjima

Propis člana 94 Poljičkog statuta (koji nosi naslov: „Od granic i mejašev”) glasi:

„Poljica uzakoniše, da tko godi bi se našajo ki bi granicu istukajo tuju otajnim načinom ali granicu istlačijo otaj brez dopušćen’ja pravde, ali pake toliskoje ako bi tko sikajo i činijo granice nove otaj po svojoj volji, prez dopušćen’ja pravde, da tko bi tuj hudobu učinijo da je dužan rukom i da gubi onolikoj plemenščine koliko je bio tuje zahitio”¹⁰.

Radnja izvršenja kod ovog delikta sastoji se u protivpravnom narušavanju granica (međa) među imanjima i to na određen način: tajnim razbijanjem tuđe granice, tajnim otiranjem graničnog znaka, tajnim sjećanjem graničnog stabla ili kakvog drugog graničnog drveta ili pak pravljenošću novog graničnog znaka. Protivpravnost postoji uvijek kad se koja od ovih radnji vrši „po svojoj volji” i „bez dopuštenja pravde” (tj. suda). Podrazumijeva se namjera: da ovim radnjama protivpravno pribavi za sebe nešto tuđeg zemljišta. Kazna za delikt u pitanju je dvostruka: tjelesna kazna odsijecanja ruke (pretpostavljamo desne ruke) i gubitak onoliko dijela plemenščine¹¹ koliko je tuđeg zemljišta pokušao (ili uspio) protivpravno prisvojiti izvršenjem ovog delikta.

Ni kod ovog delikta, kao ni kod ranija dva o kojima je naprijed bilo riječi, ne govori se u Statutu (niti u ovim propisima, niti na kom drugom mjestu) o tome ko je vršio odsijecanje ruku, tj. da li su izvršenje ove kazne fizičkim odsijecanjem ruke vršile osobe s bilo kakvom stručnošću (ranarnici, vidari ili sl.) ili su to vršile bilo koje osobe (krvnici?) i bez obzira na ikakvu ili nikakvu stručnost u poslovima amputacije. Po svemu sudeći (ma da nam za decidan zaključak nedostaje sasvim siguran oslonac) rekli bismo da su ove amputacije vršili tzv. krvnici, tj. osobe koje su izvršavale i smrtne kazne. Ako je bilo tako, a čini se da jeste, tada nije potrebno ni naglašavati posebno da je kod takvih amputacija u krajnjoj liniji vrlo često mogao doći u pitanje i život osuđenikov.

3. Zabrana prodavanja na trgu crkotine, mesa nezdravog ili „na neki način sumnjivog”

Statut sadrži jedan poduži članak pod naslovom: „Zakon od mesa ko se prodaje na bekariji”¹². To je član 107-a Poljičkog statuta, koji in fine određuje: „I pake ne ima se prodavati na trgu meso nemoćno ali mrlina ali od koje sumnje, pod zarok rečeni od pet libar”¹³. Radi se očigledno o jednoj odredbi sanitarno-higijenske prirode, koja je vodila računa o javnom zdravlju u Poljicima. Njome se zabranjuje prodavanje na trgu nezdravog mesa i mesa od crknutih životinja, kao i svakog drugog mesa koje bi na neki način bilo „sumnjivo”. Ništa se ne govori o tome kako i ko utvrđuje da li je meso zdravo ili „sumnjivo” i što se pod ovim zadnjim tačno podrazumijeva. Prekršilac ove odredbe se kažnjava novčanom kaznom u iznosu od pet libara¹⁴.

BILJEŠKE

¹ Vidi lit. 1-3. — ² O godini nastanka Poljičkog statuta postoje razna mišljenja. Čulinović kaže: „Prva njegova redakcija potječe po svoj prilici oko 1400. god., a noveliran je kasnije u više navrata...” (vidi lit. 1, 205). U Rječniku historije države i prava (vidi lit. 3) stoji da je prva redakcija ovog statuta nastala oko 1440. god. Bogišićevo je mišljenje (vidi lit. 4) da Statut potiče iz polovice XIV vijeka. U ovom pravcu upućujemo i na literaturu navedenu ad 5-9. Mi se ovdje nećemo posebno baviti ovim pitanjem, ali, za bolje razumevanje ovih dilema navodimo naslov najstarijeg teksta Poljičkog statuta kojeg znamo, a koji glasi: „U ime gospodina boga amen. Statut poljički i sući statut iz staroga novi činimo na lita gospodina Isukrsta 1440”. Iz ovog naslova se, naime, jasno vidi da je tekst

koji je datiran sa 1440. god. sačinjen prema nekom starijem tekstu Statuta (čiji datum nije označen). Ostaje da se jedino sa sigurnošću zaključi da je taj prvi izvorni tekst svakako stariji od ovog iz 1440. god. No može biti da su te 1440. god. po prvi put skupljene i kodificirane stare običajne odredbe, pa bilo da su unesene bez prepravki, bilo da su manje ili više modificirane (a nije isključeno da su dodani i sasvim novi pravni sadržaji). — ³ Čl. 35-c Poljičkog statuta. U prevodu na današnji jezik: „35c. Kad nedostaje prst, za palac se plaća kao za pola ruke, to jest 60 libara, a za ostala četiri kao za drugu polovicu ruke, to jest 60 libara. Za toliko se više mora procijeniti jedan od drugoga, koliko je jedan od drugoga vredniji. Ako neki ud ne manjka čitav, onda se to mora procijeniti: tu se mora izvršiti pregled. (A to se razumije od svakoga uda)”. Cit. prema Junkoviću (vidi lit. ad 10). Tekst prijevoda u zagradi moj je prijevod jer za ovu rečenicu nedostaje tekst u Junkovićevom prijevodu (radi čega sam njegov prijevod utoliko morao sâm dopuniti). — ⁴ Cinci = procjenitelji (tj. oni koji „cine”). — ⁵ Kušencija = savjest (od italijanske riječi: coscienza). — ⁶ U prevodu na današnji jezik: „40. Na kraju i na koncu, kakva god bila rana, jedna ili više njih, i na kome god mjestu, za to Poljica uzakoniše ovo: Ukoliko nema nekoga drugog ugovora ili nagodbe među onima kojih se to tiče, onda oni koji budu procjenjivali rane moraju vidjeti i pregledati i promislivši procijeniti — nešto po zakonu i običaju, a nešto po domišljaju i po savjesti. Jer ne mogu baš sve stvari potpuno i sasvim uzakoniti, izmjeriti i predvidjeti, niti se mogu baš sve stvari u statut staviti, nego se mora utvrditi i procijeniti, koja je rana teža ili ljuća, ili po život opasnija, odnosno, od koje nastaju veće bolesti ili teškoće, ili troškovi odnosno lijekovi i štete. Zatim, gdje se dogodi da se vide kosti ili pluća, ili moždani, ili drugi dijelovi tijela — to se sve mora istražiti i izmjeriti, jer se sve ne može poimence navesti, kako je već rečeno”. Cit. prema Junkoviću. — ⁷ Vjerujemo, po svemu sudeći, da je pojam štete ovdje shvaćen mnogo šire te da uključuje i izmaklu dobit. — ⁸ Član 39-c Poljičkog statuta. — U prevodu na današnji jezik (cit. prema Junkoviću): „Ako koji kmetić digne ruku na svoga gospodara, plaća desnom rukom”. — ⁹ Član 75-d Poljičkog statuta. — U prevodu na današnji jezik (cit. prema Junkoviću): „Tko se lati oružja za boj na zboru, ili na sajmu, ili za kneževa obilaska, plaća rukom”. — ¹⁰ U prevodu na današnji jezik (cit. prema Junkoviću) ovaj propis bi glasio: „O granicama i međama. 94. Poljica uzakoniše ovo: Za koga se god utvrdi da je tuđu granicu potajno razbio ili da je granicu potajno isto bez dozvole suda, ili pak, isto tako, ako tko posiječe ili načini nove granice potajno po svojoj volji, bez dopuštenja suda, — tko takvo nedjelo uradi, plaća rukom i gubi onoliko plemenščine koliko je tuđega zahvatio”. — ¹¹ Pojam plemenščine traži posebno objašnjenje. Plemenščina je, naime, bila jedna vrsta kolektivnog vlasništva plemena. Na toj imovini bratstvenici ili suplemenici imali su položaj nasljednih plodouživalaca, a plemenščina je bila juristička osoba. Tek kasnije, tokom razvoja prilika u Poljicima, ovo pravo korištenja i plodouživanja na plemenščini se postepeno osamostaljuje i djelovi tih imanja prelaze u privatno vlasništvo. Pa i u vezi s tim treba napomenuti da su suplemenici svojim djelovima ovog ranije zajedničkog vlasništva mogli raspolagati samo uz striktno poštovanje prava tzv. prvokupa u korist ostalih suplemenika. O ovome detaljnije vidjeti kod Čulinovića (lit. ad 1 i 2). — ¹² Zakon o mesu koje se prodaje u mesarnici. — ¹³ U prevodu na današnji jezik (cit. prema Junkoviću): „Isto tako ne smije se na trgu prodavati nezdravo meso ili crkotine, ili na neki način sumnjivo, pod prijetnjom spomenute kazne od pet libara”. — ¹⁴ Libra je bila mletački novac, koji je bio u opticaju u Poljicima. Jedna libra sadržavala je 20 solada po 12 dinara. Detaljnije o novcima u Poljicima kod Rešetara (lit. ad 11).

LITERATURA

- ¹ Čulinović F., *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*, I, Zagreb, 1956, 195-209. — ² Čulinović F., *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb, 1963, 44-45. — ³ Horvat M., Bastaić K., Sirotković H., *Rječnik historije države i prava*, Zagreb, 1968, 587-588. — ⁴ Bogišić B., *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb, 1872, 116. — ⁵ Jagić V., *Poljički statut*. Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb, 1980. — ⁶ Mošin V., *Čirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*, Zagreb, 1955. — ⁷ Kaštelan S., *Povjesni ulomci*

iz bivše Slobodne općine — Republike Poljica. Split, 1940. — ⁸ Pavich-Pfauenthal A., *Prinosi povijesti Poljica*. Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XV, Sarajevo, 1903. — ⁹ Grekov D., *Polica. Op'it izučeniya obščestvennyh otnošenii v Police XV—XVII vv.* Akademija nauka SSSR, Moskva, 1951. — ¹⁰ Junković Z., *Poljički zbornik*, sv. I. Zagreb, 1968. — ¹¹ Rešetar M., *Münzen im Statute der Poljica. Statut der Poljica*. Wien, 1912, 75—78.

THE TRACES OF HEALTH CULTURE IN REGULATIONS OF POLJICA'S STATUTE FROM THE FIRST HALF OF XV CENTURY

Djordje MILOVIĆ

As introduction Author talks about Poljica (old rural community between Omiš and Split), and Poljica's statute as a very important law "monument" in this region. In further discussion he talks about regulations in Poljica's statute that are connected with health culture (although very rare). Among those are regulations that include: examining of the wounds and other mutilation and evaluation of the same, about cutting of the arms as a punishment for some delicts a) attempts of serfes to kill master, b) taking of fire-arms during fairs and in the time of principal visits, c) secret and unlawful intruding of the borders between estates and about prohibition of selling, on the market, a meat of dead animals, unhealthy meat and the meat suspicious in any way.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. XII 1979. god.)

Roman JELIĆ

PRESJEK KROZ MEDICINSKU PROŠLOST ZADRA

Na medicinska zbivanja utječu političke, socijalne, kulturne i vjerske prilike kao i stupanj prirodnih znanosti.

Zadrani se spominju prvi put godine 384. pr. n. e. na jednom spomeniku koga su podigli grčki kolonisti s otoka Parosa u znak pobjede nad starosjedilačkim ilirskim stanovnicima i njihovim sunarodnjacima Zadranima, koji su im došli u pomoć, kad su spomenuti Grci osnivali svoju koloniju u Starigradu na Hvaru ¹. Smatra se da ime Zadar, odnosno Jader od koje potječe, znači neki hidrografski pojam i da je nastalo još u predhistoriji ².

MEDITERANCI se jednostavno zovu prastanovnici obala Sredozemlja uključujući i našu jadransku obalu. Oni su ovdje živjeli još u staro kameno doba. Ostaci njihovog oruđa nađeni su u zadarskom kraju. O medicini tog naroda naravno ne znamo ništa, ali možemo pretpostaviti da se sastojala od empirije i magije kao i kod drugih naroda na tom stupnju kulture.

LIBURNI su jedno od brojnih ilirskih plemena. Oni su nastavali kraj između rijeke Krke i Zrmanje, a uz obalu sve do rijeke Raše u Istri kao i na jadranskim otocima. Njihovi grobovi i kulturni ostaci nađeni su i na teritoriju Zadra, a datiraju se od 8. stoljeća pr. n. e. Smatra se da je Jader (Zadar) bio jedan njihov važniji centar. Grčki i rimski pisci opisuju Ilire kao ljude crne puti, jake tjelesne građe, neumjerene u jelu i piću, ponosne i hrabre. Iliri su živjeli u skromnim suhozidnim kolibama skupa sa stokom. Vjerovali su u demone i uroke. Ilirski vješci bili su poznati i u samom Rimu. Iliri su poznavali djelovanje mnogih ljekovitih i otrovnih biljaka. Po njima je perunika dobila ime Iris illyrica, a srčanik se zove Gentiana po imenu ilirskog kralja Gencija. Iz Ilirika su se u rimsko vrijeme izvažale ljekovite biljke u razne krajeve carstva. Liburni su imali i svoja božanstva medicine, od kojih su poznati Medaur, Vidas i Tijana ³.

Sredinom I st. pr. n. e., u doba Julija Cezara, Liburnija i Jader su ušli u sklop Rimskog carstva.

RIMLJANI su liburnski Jader pretvorili u grad po rimskom uzoru. Tada je napravljen forum, pravilni raster ulica, koje su bile popločane kamenim pločama. Jader je imao čak dva vodovoda, jedan iz par kilometara udaljene doline Botine ispod sela Crnoga uz korito potoka Rečine, a drugi iz oko 30 km. udaljenog vrela Biba kod sela Vrane, koje nosi latinsko ime (bibere=piti). Jader je imao gradsku kanalizaciju smještenu ispod ulica. U gradu je bilo više kupatila s toplom vodom (terme). U to vrijeme bile su sagrađene mnoge javne i stambene zgrade, kamene i mramorne. Groblja su se nalazila uz ceste pri izlazu iz grada. Nad čistoćom ulica i trgova, nad higijenom uopće, vodila su nadzor dva edila kao službenici gradske uprave.